

ДИНАМИКА НА РАЗХОДНАТА СТРУКТУРА НА БВП В БЪЛГАРИЯ

Милен В. Велев

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“
гр. Бургас, България

РЕЗЮМЕ — В настоящото изследване е разгледана структурата на БВП на България по разходния подход. Анализирани са динамиката на относителните дялове на отделните разходни компоненти на БВП. Установен е приносът на разходите за крайно използване в темпа на прираст на реалния БВП за страната.

Ключови думи: БВП на България, разходен метод, икономически растеж

THE DYNAMICS OF THE EXPENDITURE STRUCTURE OF GDP IN BULGARIA

Milen V. Velev

"Prof. Dr. Asen Zlatarov" University, Burgas, Bulgaria

ABSTRACT— This study examined the structure of GDP in Bulgaria by expenditure approach. The dynamics of the relative shares of the individual expenditure components of GDP is analyzed. The contribution of the final expenditure has been established in the real GDP growth rate for the country.

Keywords: GDP in Bulgaria, expenditure approach, economic growth

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Брутния вътрешен продукт (БВП) се определя като основен макроикономически показател, представляващ сумата от пазарните стойности на всички стоки и услуги, предназначени за крайно потребление, произведени на територията на страната за даден период. Със съставянето на БВП се цели да се получи възможно най-агрегирана представа за текущото състояние на икономиката, за нейните краткосрочни конюнктурни колебания и за очертаващите се в нея дългосрочни тенденции (Ралева, 2013). Изпълнението на тези задачи

предполага наличие на данни за достатъчно продължителен времеви период и възможност за сравнимост между тях. Посочената съпоставимост се гарантирана от прилагането на еднаква методология за изчисляване на показателя във времето, както и от относителната стабилност в динамика на структурата на икономиката.

БВП в различните страни традиционно се пресмята на базата на унифицирана методология, което дава възможност за използването му в международни сравнения, както и при оценяване на достигнатата степен на икономическо развитие.

Възможността за измерване на съвкупното производство посредством БВП заляга в основата на извършването на множество макроикономически анализи (Ралева, 2013). Една част от тях са свързани с изследване на емпиричната валидност на обосновани в теорията фундаментални зависимости между неговите изменения, от една страна, и промените в заетостта и безработицата, инфлацията, паричната маса, валутния курс, платежния баланс и т.н., от друга. Втора група макроикономически анализи се основават на количествена оценка на отделни потоци и натрупвания, както и на относителния размер и активността на отделни сектори на икономиката.

БВП и измененията на стойностите му във времето служат като индикатори за формиране на очакванията на икономическите агенти. При равни други условия високите и сравнително стабилни темпове на прираст на БВП създават положителни нагласи и обратно.

БВП е един от най-важните показатели за измерване на обобщените резултати от функционирането на макроикономиката. Но БВП съдържа и редица недостатъци, които трябва да се имат предвид:

- БВП отчита основно резултатите на формалната икономика и отделни компоненти на неформалната икономика, които подлежат на статистическо измерване чрез наблюдение и експертно оценяване.
- Не се отчитат извънпазарните дейности, които също може да имат благоприятен ефект. Това означава, че по презумпция реалното икономическо развитие остава винаги недооценено;
- Не се обхващат неблагоприятните външни ефекти, например замърсяването на околната среда;
- Не се обхващат важни елементи на благосъстоянието- здравно състояние, свободно време и др.
- Не може реално да се отчитат измененията в структурата на БВП, свързани с появата на нови продукти и услуги и т.н.
- Съществува обективната невъзможност точно да се измери потреблението на основен капитал. (Това потребление се разглежда като намаляване стойността на капитала поради физическото и моралното му изхабяване и се разминава с информацията за амортизациите, подавана от бизнеса.)
- Трудности при стриктното разграничаване на някои стоки и услуги като крайни или междинни и др.

За измерване на обема на съвкупното производство се използват три основни подхода: разходен подход (поток на разходите), доходен подход (поток на доходите) и производствен подход, свързан с определянето на брутната добавена стойност, което може да се изрази чрез следното равенство:

$$\text{БВП} = \text{Съвкупна стойност} = \text{Съвкупни доходи} = \text{Съвкупни разходи}.$$

Обособяването в структурата на БВП по елементи на крайно използване на три основни групи разходи – крайно потребление, бруто капиталобразуване и външнотърговско салдо (износ минус внос), позволява разделянето на факторните въздействия на такива, които могат

да възникнат от страна на търсенето, и такива, които е възможно да се проявят едновременно от страна на търсенето и на предлагането (Ралева, 2013). Елементите на крайното потребление, които включват индивидуално и колективно потребление, имат отношение главно към съвкупното търсене. Бруто капиталобразуването по принцип се проектира и върху съвкупното търсене, и върху съвкупното предлагане. Увеличаването на положителната разлика или намаляването на отрицателната разлика между износа и вноса на стоки и услуги има положителен ефект върху растежа на БВП посредством съвкупното търсене и може да е важен фактор за въздействие върху икономическия растеж в дългосрочна перспектива.

Производствената структура на БВП, основаваща се на брутната добавена стойност (БДС), разкрива някои съществени характеристики на съвкупното производство, които могат да рефлектират върху неговата динамика. Брутната добавена стойност е равна на разликата между общата пазарна стойност на продуктите и стойността на междинните продукти, използвани за тяхното производство. Брутната продукция се изчислява по базови цени, които са действителните цени, получавани от производителите, докато междинното потребление се пресмята по цени на купувач, които са фактическите цени, заплащани от производителите.

Структурирането на БДС по икономически сектори дава възможност за открояване на приносите на селското и горското стопанство, индустрията и услугите в нейното създаване и изменение във времето.

Преминаването от БДС по базови цени към БВП се извършва чрез добавянето на корективи. Те включват нето данъци върху продуктите (данъци минус субсидии), данък добавена стойност и мита върху вноса.

Доходният метод за изчисляване на БВП характеризира създаването на първичните доходи на участниците в производствения процес. Брутната добавена стойност по базисни цени, създадена в резултат на това участие, представлява ресурс за компенсация на наетите лица и данъците върху производството и вноса с балансираща позиция „брутен опериращ излишък/брутен смесен доход“. При този метод БВП се изчислява като сума от компенсация на наетите, нето други данъци върху производството и вноса (данъци - субсидии върху производството и вноса), брутен опериращ излишък/брутен смесен доход и корективи¹.

Компенсацията на наетите лица обхваща два основни компонента: работна заплата и осигурителни вноски за сметка на работодателите. Работната заплата включва всички начисления на работодателя в стойност и натура и всички доплащания съгласно трудовото законодателство за извършената от наетите лица работа през съответния период преди да бъдат направени съответните плащания за данък общ доход. Осигурителните вноски за сметка на работодателя са плащания по програми за социално осигуряване с цел обезпечаване на средства за изплащане на пенсии, социални помощи и обезщетения. Тези плащания включват социалноосигурителните вноски (действителни и условно начислени), вноските, дължими от работодателя включително здравноосигурителните вноски. Техният размер е определен като процент към брутната работна заплата.

Брутният опериращ излишък/брутният смесен доход е балансираща статия в доходния метод. Тя е измерител на резултата от производствената дейност на стопанските единици. При некорпорирани предприятия, собственост на домакинствата, тази балансираща статия се нарича смесен доход и съдържа както елемент печалба, така и възнаграждение за труд, положен от самия собственик или членове на неговото семейство. Позицията може да бъде представена в брутно или нетно изражение по отношение потреблението на основен капитал (амортизацията).

¹ Национален статистически институт, Макроикономическа статистика, БВП - Метод на доходите - национално ниво, Метаданни и методология, <http://www.nsi.bg>.

2. МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Основните задачи, които си поставя настоящата разработка са следните:

1. Да се изследва структурата на БВП по разходи за крайно използване на България.
2. Да се анализира динамиката на относителните дялове на отделните компоненти на БВП;
3. Да се установи приносът на разходите за крайно използване в темпа на прираст на реалния БВП за страната;
4. Да се представят основните изводи и резултати, които са получени при изследване на развитието на икономическите показатели във времето.

С оглед по-голяма целенасоченост, настоящото изследване има следните **ограничения**:

1. Периода, за който е представена информацията основно е от 2000 до 2017г.;
2. Изследването е базирано преди всичко на официална и публично достъпна информация.

За провеждане на изследването е използвана най- актуалната информация и аналитични материали основно от Националния статистически институт (НСИ) и Евростат. Използвани са годишни данни на национално равнище за периода 2000-2017. Основните методи, които се прилагат са: сравнителен метод, факторен анализ, графичен метод, метод на експертните оценки.

3. РЕЗУЛТАТИ

БВП по метода на разходите за крайно използване се изчислява като сума от индивидуалното потребление (на домакинствата; на нетърговските организации, обслужващи домакинствата; на правителството), колективното потребление, бруто образуването на основен капитал, изменението на запасите и външнотърговското салдо на стоки и услуги.

В таблица 1 е оценен приноса на разходите за крайно използване в темпа на прираст (спрямо предходната година) на реалната брутна добавена стойност за страната. Отново следва да се отбележи, че БВП е изчислен по съпоставими цени на 2010г. и преизчислените агрегати не са адитивни, т.е. сумата на редовете не е точно равна на общия БВП за страната за всеки конкретен период. Но данните може да се използват за оценка на приноса на разходите за крайно потребление към растежа на реалния БВП.

Таблица 1. Принос на разходите за крайно използване в темпа на прираст (спрямо предходната година) на реалния БВП за страната.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Потребление на домакинствата	1,2	1,9	-1,6	1,7	2,9	2,3	2,9
Правителствени разходи	0,4	-0,3	0,1	0,0	0,2	0,3	0,6
Бруто образуване на основен капитал	-1,0	0,4	0,1	0,7	0,6	-1,4	0,6
Чист износ	1,0	-2,0	2,8	-1,3	0,1	2,2	-1,1
Темп на прираст на БВП	1,9	0,0	0,5	1,8	3,5	3,9	3,8

Както се вижда от таблицата, основният принос за растежа на реалния БВП за страната през 2011г. имат нарастването на потреблението на домакинствата и чистия износ.

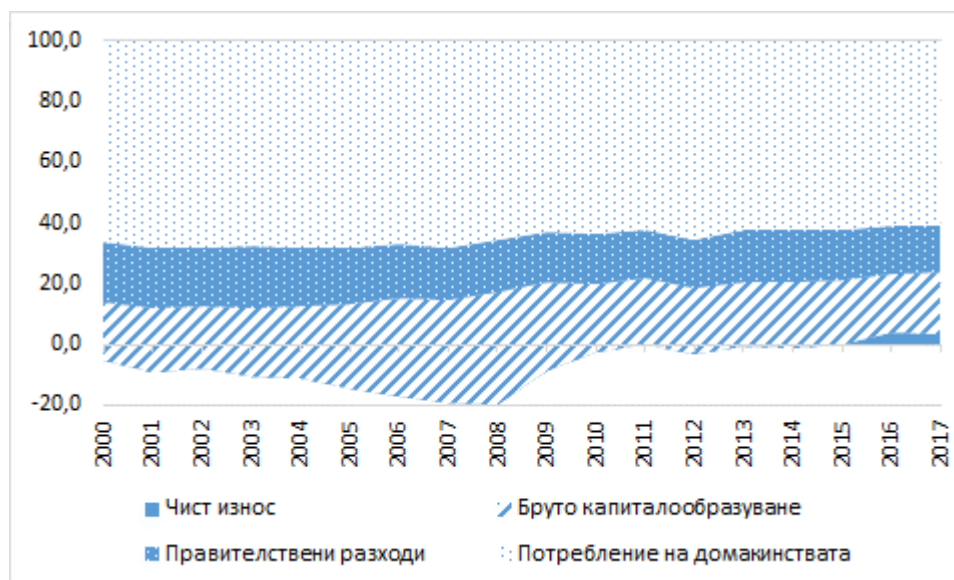
През 2012г. е налице нулев растеж на БВП. Най-голям е спадът на чистия износ, а потреблението на домакинствата отново нараства.

През 2013г. като основен „двигател“ за растежа на БВП може да се посочи нарастването на чистия износ.

През 2014г., 2015г., 2016г. и 2017г. основен принос за растежа на БВП има нарастването на разходите за домакинствата, а през 2016г. важен принос има също и нарастването на чистия износ.

През 2011г. и 2016г. се наблюдава съществен спад на инвестициите (бруто образуване на основен капитал). През 2011г., 2014г. и 2017г. е налице значителен спад на чистия износ.

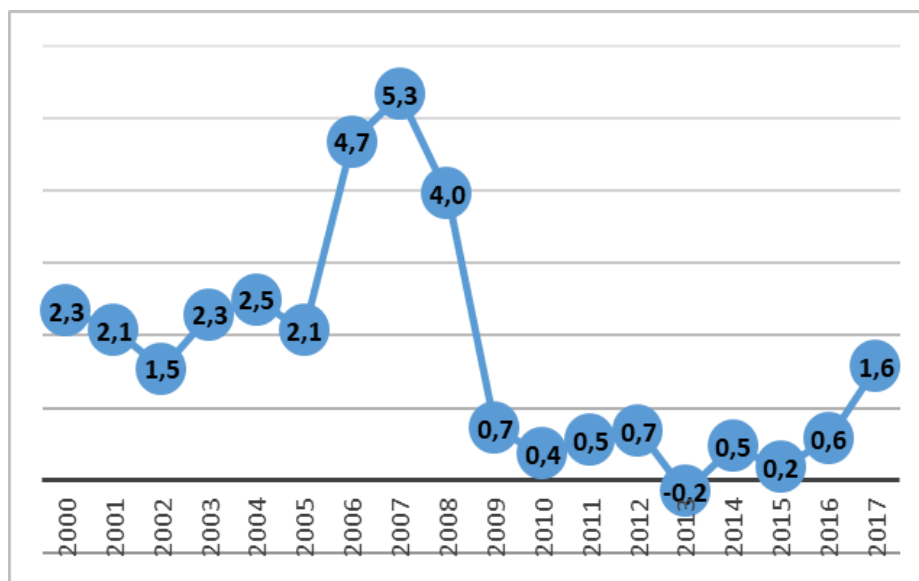
На фиг. 71 е представена структурата на БВП по разходи за крайно потребление за периода 2000-2017г.

Фиг. 1. Структура на БВП по разходи за крайно потребление в България за периода 2000-2017г. Източник: НСИ, Инфостат.

Както се вижда от фигурата, с най-голям относителен дял в БВП е потреблението на домакинствата, следвани от бруто образуване на основен капитал, правителствените разходи и с най-малък относителен дял е чистия износ. За периода 2000-2017г. се наблюдават следните тенденции: намалява относителният дял на потреблението на домакинствата с 5,5 пр. п. (от 66,1% през 2000г. до 60,6% през 2017г.); намалява относителния дял на правителствените разходи с 4,4 пр. п. (от 20,0 през 2000г. до 15,6% през 2017г.). Относителният дял на бруто капиталобразуване в БВП за този период остава почти непроменен (намалява с 0,9 пр. п. - от 19,2% през 2000г. до 20,1% през 2017г.). Относителният дял на чистия износ в БВП нараства с 9 пр. п. (от -5,3% през 2000г. до 3,7% през 2017г.).

Бруто капиталобразуването съдържа два основни компонента- бруто образуване на основен капитал (същински инвестиции) и изменение на запасите. Изменението в обема на стоковите запаси дава важна информация за състоянието на макроикономическата система. Промените се изчисляват като положителна или отрицателна разлика между стойността на междинните стоки в края и началото на периода. Фирмените запаси са разходи на фирмата, които още не са възстановени от пазара. Приема се, че това е изпреварващ показател, който достига своя максимум или минимум преди постигането на съответните стойности на икономическата конюнктура. Неочаквано увеличение на запасите може да означава неочакван спад в търсенето на продуктите на фирмите, което сигнализира за по-слабо бъдещо търсене или планирано увеличение на запасите в очакване на повишено търсене. Тези две възможности са взаимноизключващи се и коя от двете е в сила, може да бъде определено от динамиката на останалите показатели. Приема се, че във фазата на икономически бум (връх) икономическата експанзия може да доведе до свръхнатрупване на капитал и до образуване на запаси в по-големи размери от необходимите.

Фиг. 2. Относителен дял на изменението на запасите в БВП на България за периода 2000-2017г. Източник: НСИ, Инфостат.

Както се вижда от графиката, относителният дял на изменението на запасите в БВП нараства в значителна степен през 2006г. и 2007г., преди световната икономическата криза да повлияе отрицателно върху българската икономика. През 2017 г. също се наблюдава известно нарастване на относителния дял на изменението на запасите в БВП, в сравнение с предходните години.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От извършеното изследване може да се направят следните изводи:

- През 2014г., 2015г., 2016г. и 2017г. основен принос за растежа на БВП има нарастването на разходите за домакинствата, а през 2016г. важен принос има също и нарастването на чистия износ.
- Структурата на БВП по разходи за крайно потребление показва, че с най-голям относителен дял в БВП е потреблението на домакинствата, следвани от бруто образуване на основен капитал, правителствените разходи и с най-малък относителен дял е чистия износ.
- За периода 2000-2017г. се наблюдават следните тенденции: намалява относителният дял на потреблението на домакинствата и относителният дял на правителствените разходи, относителният дял на бруто капиталообразуване остава почти непроменен, а относителният дял на чистия износ нараства.
- Относителният дял на изменението на запасите в БВП нараства в значителна степен през 2006г. и 2007г., преди световната икономическата криза да повлияе отрицателно върху българската икономика. През 2017 г. също се наблюдава известно нарастване на относителния дял на изменението на запасите в БВП, в сравнение с предходните години.

Като основен приносен момент на настоящата разработка може да се посочи разкриването на динамиката на структурата на БВП на България по разходи за крайно потребление и приносите на отделните компоненти за икономическия растеж.

5. ЛИТЕРАТУРА

Ралева, С., 2013. Инфлация и икономически растеж: Теория, методология, емпирика. София: Издателски комплекс – УНСС, стр. 182-196.

Национален статистически институт, Макроикономическа статистика, БВП - Метод на доходите - национално ниво, Метаданни и методология, <http://www.nsi.bg>.

Национален статистически институт, Макроикономическа статистика, Годишни данни, БВП- Разходи за крайно потребление- национално ниво, <http://www.nsi.bg> (10.12.2018)

Инфостат, <https://infostat.nsi.bg/> (10.12.2018)